

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-428-3-4>

ANCIENT EGYPTIAN MUSICAL INSTRUMENTS

ДАВНЬОЄГИПЕТСЬКІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ

Kozholianko O. V.

*Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of World History
Yuri Fedkovich Chernivtsi
National University
Chernivtsi, Ukraine*

Кожолянюк О. В.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Історія Стародавнього Єгипту викликає значний інтерес завдяки своїй своєрідній та неповторній культурі. Проте, такий вид мистецтва як музика, що колись був невід'ємною частиною цієї витонченої стародавньої цивілізації, залишається недостатньо дослідженим. Відомо, що саме в давнину музика склалася як професійне мистецтво. Тоді ж виникли основні групи музичних інструментів. Про велику любов єгиптян до музики говорять чисельні зображення співаків та музикантів на рельєфах і фресках гробниць й храмів. У сценах з життя фараонів та їхніх наближених зображено виконавців з різними музичними інструментами. Існуюча іконографія дозволяє стверджувати: населення грало на багатьох музичних інструментах – струнних, щипкових (арфа, ліра), духових (флейта, гобой), різноманітних видах ударних. Отже, в єгипетському соціумі були відомі всі основні категорії музичних інструментів. Більшість інструментів, типових для Стародавнього Єгипту, існувала вже в Давньому царстві (середина III тис. до н.е.). Археологи виявили перші музичні інструменти єгиптян: палички у вигляді стебел очерету і пластинки у формі бумеранга, священні брязкальця тощо. Судячи із зображень музикантів у пам'ятках скульптури і живопису, головна роль в інструментальній музиці належала арфі та лірі. Багато в чому вони подібні між собою: обидва інструменти – струнні, й орієнтовані вертикально (хоча зустрічалися і горизонтальні арфи). Разом з тим, є між ними і суттєві відмінності. Арфа мала вузький резонатор і струни різної довжини, які натягалися по діагоналі. Резонатор ліри набагато крупніший (зазвичай, це дерев'яна коробка у формі трапеції), струни однакові за довжиною,

але різні по товщині та силі натягу. Існували десятки різновидів арфи й ліри. Вони відрізнялися один від одного кількістю струн, розміром, способом гри. Найбільш раннє зображення арфи зустрічалося у епоху IV династії, на барельєфі гробниці Дебхен у некрополі Гізи. Спочатку це були так звані дугові арфи. Безсумнівно, вони існували у Єгипті й задовго до IV династії, оскільки на згадуваному барельєфі інструменти вже достатньо досконалої форми. В гробницях Мемфіса арфа також представлена у своїй первісній формі, – тобто у вигляді лука, на який натягнуто кілька струн. Ця форма вказує на пряме походження арфи від бойового лука. Подальші удосконалення цього інструменту полягали в додаванні до “лука” підніжки, а також збільшення кількості струн; згодом, знизу до інструменту почали прилаштовувати порожній ящик для резонансу. Нерідко арфи царського оркестру прикрашали позолотою й живописом. Наприклад, у коронаційному написі фараона Тутмоса III констатується: “[Моя велич створила] чудову арфу, зроблену зі срібла, золота, лазуриту, малахіту і кожного чудового дорогоцінного каміння” [2, с. 165].

Арфа була важким інструментом. До початку Нового царства з’явилися маленькі переносні арфи зі зручною підставкою. З цього часу великі старовинні арфи частково поступаються місцем інструментам менших розмірів. У згадуваний період з’являється і новий вид арфи, що утворився шляхом з’єднання литаври та арфи з волосяними струнами. Форма звичайних арф стає теж різноманітнішою: крім лукоподібних, починають виготовляти трикутні арфи різних розмірів. Число струн також збільшилося до двадцяти двох.

Тригонон – маленька триструнна арфа – вперше з’являється у період Нового царства. Цей інструмент, можливо, мав іноземне походження; походження ліри було таким безсумнівно. До часів правління XVIII династії існує лише одне зображення з лірою; і навіть у цьому випадку вона знаходиться в руках чужоземця, який приносить данину. Після того, як єгиптяни встановили постійні зв’язки з семітськими народами, ліру почали часто малювати, і в період Нового царства вона, судячи з усього, явно була досить модним інструментом. Можливо, ліри завезли до Єгипту якісь музики ще в епоху Середнього царства, але переконливих підтверджень цьому немає [1, с. 1255]. Натомість є безліч доказів (до прикладу – живопис та розписи гробниць) існування – з кінця Другого перехідного періоду й початку Нового царства – цього нового і, очевидно, вже дуже популярного інструменту.

Існували ліри всіх розмірів та форм – від маленьких п’ятиструнних, які легко могли тримати в руках жінки, до інструментів з вісімнадцятьма струнами, що іноді сягали двох метрів завдовжки, і музикант мусив грати на них стоячи.

На давніх єгипетських фресках зустрічалася й лютня, – теж доволі популярний інструмент; її назва “нефер”. Нефер залишався досить примітивним музичним “приладом”, який спочатку мав лише одну струну. Лютня являла собою маленьку видовжену коробку, плескату з боків, з 6-8 отворами та довгою ручкою, прикрашеною перев’язами, на якій натягували для гри чотири струни. Лютня давньоєгипетським музикантам стала відома пізніше за арфи та флейти. Деякі фахівці пов’язують її появу з посиленням у період XVIII династії впливу азійської культури (у зв’язку із завоюваннями єгиптян). Однак в запозичених інструментах єгиптяни багато що змінили.

Археологічні знахідки, що відносяться до часів XVIII та XIX династій, представлені значною кількістю музичних інструментів: лютнями, гобоями, арфами, сістрами, брязкальцями, ударними різноманітних розмірів та форм. Багато з цих інструментів було знайдено у похованнях музикантів, котрі на них грали і, ймовірно, були їхніми власниками. Зовсім інший випадок – дві труби, датовані цим періодом, знайдені у гробниці фараона Тутанхамона, який навряд чи сам на них грав. Ймовірно, їх поклали до поховання, аби спорядити речами, необхідними для ведення у потойбічному світі життя, достойного фараона [1, с. 1253].

Різні музичні інструменти, як відомо, застосовуються для різних цілей. З найдавніших епох під час релігійних та народних свят ритм задавався не тільки поклацанням пальців, а й за допомогою цілого ряду ударних інструментів, найдавнішими з яких були дерев’яні калатала. Пізніше поширилися барабани різної величини та форми. Такі барабани, або металеві тарілки чи круглі та чотирикутні тамбурини, залишались найпоширенішими інструментами, якими єгипетські танцівниці супроводжували свій танок. У період правління XVIII династії популярними стають маленькі квадратні барабани; надалі вони зникають. Натомість барабани закругленої форми користувалися популярністю до кінця династичного періоду. Труби та великі джекподібні барабани – це, зазвичай, військові інструменти, які використовувались під час царських парадів та багатолюдних релігійних процесій. З іншого боку, струнні інструменти найчастіше супроводжували бенкети та інші події приватного життя. Суто царським інструментом у той період вважалася труба-шенеб. Цей

широкий духовий інструмент з великим розтрубом використовувався для подачі військових сигналів.

Багатофункціональну роль у Стародавньому Єгипті відігравав сістр – традиційний ритуальний музичний інструмент. Його найчастіше використовувався в храмах, і грали на ньому жінки, здійснюючи обряди на честь богині кохання і музики – Хатхор. Сістр являв собою голову богині-корови Хатхор на ручці; замість рогів на голові у Хатхор були довгі металеві стійки, між якими натягалися так само металеві прутики з нанизаними на них маленькими металічними циліндриками. Зазвичай, їх було по чогири на кожному прутіку. Іноді верх сістру прикрашали зображенням кішки з людським обличчям, – тобто богині-кішки Бастет. Існують перекази, де йдеться про те, що гармонійний і таємничий звук сістра мав магічні властивості. Він дарував кохання, щастя, натхнення, повертав надію та радість, виліковував душу й тіло, пробуджував людину до життя. Плутарх, у своєму трактаті “Про Ісиду та Осіріса”, називає ще одну магічну властивість сістру – відлякувати злого бога Сета. Пізніше до цих популярних інструментів додалися кимвали, що прийшли з Азії й відомі в Єгипті з часів XVIII династії. В Пізній період з’явилися також бронзові або керамічні дзвіночки, тріскачки тощо. Останні (єгипетською – “менат”) склалися з двох однакових дощечок із слонової кістки чи дерева; їх підвішували на обруч.

З духових інструментів єгиптяни знали тільки флейти різної величини (прості й подвійні), гобої та труби. Перші, судячи з декількох збережених екземплярів, були дерев’яні, останні – металеві. Найпростіша флейта залишалась одним з найпоширеніших духових інструментів Стародавнього Єгипту – країни, звідки вона і веде своє походження. З часів Давнього царства існували два види флейт – довга та коротка. У період Нового царства ці інструменти були майже повністю витіснені парними флейтами. В означений час подвійна флейта являла собою скріплені між собою паралельні очеретини, з’єднані під гострим кутом.

Таким чином, є підстави стверджувати, що музична культура відіграла не останню роль у приватному та громадському житті єгиптян. На стінах храмів і гробниць часто зображували єгипетські музичні інструменти – струнні, духові, ударні. Музична культура Стародавнього Єгипту, нагромадивши величезний досвід музичного мистецтва, досягла небачених висот і здійснила суттєвий вплив на загальний цивілізаційний розвиток Стародавнього Сходу.